

Адначасова ўводзіць і вобраз рыцара: Прыгожы і стронкі, вясёлы заўсёды, // Блукаў на кані ён па краі [1, с. 126]. Эпітэт *стронкі* перадае пагардлівасць рыцара да людзей. Гэта праяўляецца і ў яго дзеяннях да прастачкі, ён спрабуе яе ашукаць, але яна не паддаецца: Ёй страх, злосьць і сорам патройваюць сілы, // Змагаецца быццам бы львіца [1, с. 129]. Увасабленне і параўнанне малююць нам вобраз дзяўчыны з непадкупным сумленнем. Для гордай і свабодалюбівай ліцвінкі самае святое — дзявочы гонар, чалавечая годнасць. І калі вырашаецца яе лёс, яна не можа здрадзіць сабе і вырашае лепш загінуць, чым аддацца ў рукі гвалтаўніку. Народ высока ацаніў учынак дзяўчыны і яе імем назваў раку. У яе вобразе аўтар увасобіў найлепшыя рысы яго сучасніцы: гордасць, непадкупнасць, маральную чысціню, незалежнасць — паказаў імкненне простага люду да духоўнасці.

З першых радкоў балады «Узногі» паўстае вобраз жорсткага пана: Як чорта, яго, пана ўзногскага, кожны // Здалёку абходзіў — быў гэтакі строгі [4, с. 132]. Параўнанне пана з чортам надае яго вобразу пачварнасці. Пагардлівасць у адносінах да людзей, лютасць адчуваюцца ў наступнай страфе: Хай знае галота! // Лупіць, каб запомніў — загад быў суровы [1, с. 134]. Пан — бязлітасны прыгнятальнік, увасабленне сіл тыраніі, жорсткасці, бесчалавечнасці. Вобраз пана аўтар раскрывае з дапамогай сродкаў мастацкай выразнасці: А пан — дзе ёсць прагнасць такая яшчэ ў свеце — // І ў горы сірочым карысць сабе ўгледзеў [1, с. 136]; Запомняць хай добра, не любіць пан смешак, // Усіх пакарае, хто вінен! [1, с. 132]. Эпітэты і ўвасабленні перадаюць жаклівую панараму жыцця сялянства пачатку XIX стагоддзя: У цёмнай хаціне, дзе ў місе крупіна, крупы не дагоніць, // А скваркі малой хоць, няма ў паміне! // Адная крапіва, ды тая без солі. // За нешта купіць яшчэ соль гэту трэба [1, с. 133]. Галотнае жыццё прымушае селяніна красці панскі лес. Толькі мужык так і не можа зразумець, чаму лес панскі: Ах, пане! Ці ж ты сеяў ягады тыя, // Ці ж гэта, скнара, набытак? // Засеяў сам бы скрозь гароды лясныя // Нам бедным, бяздольным, на ўжытак! // Пан жорстка карае злодзеяў, // І вось прывязалі ўжо да плота, // Хвасталі бічамі — за тых ўсё дровы [1, с. 134]. Аўтар малюе пана і маральна разбэшчаным чалавекам: У двор прыцягнуў. І вось // Дзяўчына не вытрымала здзеку, // Памерла ад голаду, сораму, болю, // Адпомсціць за ўсё даручаючы Богу [1, с. 135]. Пісьменнік спачувае дзяўчыне: Лепш бы няхай у зямлю яе сырую, // Чым даць памагатым таго ненажорца // Зняважыць тваю сарамлівасць святую, // Цнатлівасць дзявочага сэрца [1, с. 136]. Ліцвінка становіцца ахвярай дзікунскай фізічнай расправы пана з тымі, хто ішоў супраць яго волі. Зламаў пан яе і маральна. Таму фізічная смерць для дзяўчыны — гэта выратаванне ад «сораму, голаду і болю». Абаронцам сялян ад жорсткасці пана выступае лес: А лес той пануры, цёмны, як хмары, // З нябёсамі тут ён гамоніць спрадвеку [1, с. 137]. Праз эпітэты, метафары і параўнанні Ян Чачот малюе лес як сведку жыцця народа і абаронцу: Ды з яснага неба над самым гаем // Раптоўна пярун тут ударыў, // Зірнуць не паспелі — агонь скрозь шугае, // Агонь аж *раве*, дым над дрэвамі *хмарай* [4, с. 138]. Панская сям'я, лічыць Ян Чачот, справядліва пакарана за здзекі над простым людам.

Заклучэнне. У сваіх баладах Ян Чачот паспрабаваў раскрыць духоўны свет беларусаў, імкнуўся прапусціць яго праз прызму свайго ўспрымання. Балады, напісаныя на польскай мове, апавядаюць нам пра падзеі, якія адбываліся ў ваколіцах сённяшніх Баранавіч, Ляхавіч. Праблемы духоўнага сталення, маральнага выбару, закранутыя ў баладах, актуальныя і ў наш час. Духоўны свет лірычнага героя раскрываецца праз звычаі, быт, традыцыі беларуска-польскай шляхты і прыгонных сялян, праз іх жарты, гумар, паўсядзённыя справы і клопаты. Балады Чачота малююць беларускі народ шчырым, непасрэдным, часта супярэчлівым і не зусім паслядоўным, што абумоўліваецца гістарычнымі ўмовамі.

Падмуркам духоўнасці Яна Чачота і яго сучаснікаў пачатку XIX стагоддзя была праца, маральная чысціня, чалавечая годнасць, патрыятызм, любоў да малой радзімы.

Спіс цытаваных крыніц

1. *Чачот, Я.* Выбранае : вершы, песні, балады / Я. Чачот ; уклад., пер. польскамоўн. тв., прадм. і камент. К. Цвіркі. — Мінск : Маст. літ., 2007. — 191 с.
2. *Хто мы, адкуль мы...* : гіст. эсэ, нарысы / аўт.-склад. А. Марціновіч. — Мінск : Беларусь, 2007. — 384 с.

УДК: 821.161.3-1

П. Р. Пракурат

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

БАЛАДЫ ЯНА БАРШЧЭЎСКАГА

Уводзіны. Ян Баршчэўскі — беларускі польскамоўны пісьменнік-рамантык, адзін з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя. У сваёй творчасці (у прозе, вершах і баладах) здзейсніў удалую спробу сакралізацыі Беларусі.

Асноўная частка. Жанр балады становіцца эстэтычна значымым у літаратуры Беларусі першай паловы XIX стагоддзя. Да яго звярталіся многія творцы філамацкага асяроддзя, а таксама тыя, хто наследваў іх творчасці — Ян Чачот, Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Аляксандр Ходзька, Ян Баршчэўскі, Аляксандр Рыпінскі. Яшчэ ў прадмове «Пра рамантычную паэзію» да першай кнігі твораў «Паэзія» дваццацітрохгадова Адам Міцкевіч, падаючы гісторыю развіцця прыгожага пісьменства, тлумачыў спецыфіку балады як жанру, які з’явіўся ў сярэднявеччы, калі былі распаўсюджаны казанні і песні. Этымалогію слова «балада» малады паэт выводзіў з італьянскага «*canzone a ballo*», да якога адносіліся ўсе без выключэння вясёлыя песні. Відаць, айчынным рамантыкі наследавалі англійскія і нямецкія творы. Адам Міцкевіч дакладна вызначае адметныя рысы англійскай і нямецкай балады: «Англійская балада — гэта кароткае апавяданне, сюжэт якога ўзяты з паўсядзённага жыцця альбо з рыцарскіх паданняў і ў якое для ажыўлення звычайна ўводзяцца дзівосы рамантычнага свету; тон англійскай балады — меланхалічны, стыль сур’ёзны, мова простая і натуральная. <...> У гэтым жанры зіхцяць праслаўленыя іншымі заслугамі імёны Штольбергаў, Казегартэна, Гельцы, Гётэ і Шылера. Апошні, аднак, на думку Брутэрвека, крыху аддаліўся, асабліва ў стылі, ад натуральнасці і прастаты — асабліва сці шатландскіх балад» [3, с. 121]. Сучасны літаратуразнаўца В. Рагойша ў «Паэтычным слоўніку» канстатуе: «Балада (праванс. *balada*, ад *ballar* — танцаваць) — драматычна напружаны, сюжэтны ліра-эпічны верш казачна-фантастычнага, легендарна-гістарычнага ці гераічнага зместу» [2, с. 449]. У гэтым лаканічным азначэнні прадстаўлены ўсе характарыстыкі жанру балады.

Як адзначаў у сваёй кнізе М. Хаўстовіч, «усю паэзію Яна Баршчэўскага Навум Перкін падзяліў на тры групы: творы суб’ектыўна-лірычнага плану, балады літаратурна-рамантычнага характару, балады, напісаныя паводле беларускіх народных легендаў ды паданняў» [4, с. 22]. Паэт піша шэраг баладаў паводле беларускіх народных легендаў ды паданняў: — «Русалка-спакусніца», «Дзве бярозьы», «Курганы», «Роспач» і інш. З’яўленне гэтых твораў стала значнай падзеяй у тагачасным літаратурным жыцці. Балады Я. Баршчэўскага з іх падкрэслена рэгіянальным, полацкім каларытам выклікалі захопленыя водгукі ў тагачаснай перыёдыцы.

Жахлівай уяўляецца балада «Роспач» Яна Баршчэўскага з яе дакладнымі, амаль фактаграфічнымі апісаннямі страшэннага чараўніка з ягонай перакручанай кнігай, кажанамі, д’ябаламі і іншымі неабходнымі аксесуарамі. Хлопец вырашае заключыць дамову з нячысцікам і ідзе на гэта, бо прагуляў свой маёнтак у карты і цяпер гатовы пайсці на хаўрус з д’яблам, абы той толькі дапамог ажаніцца з багатай дачкой ваяводы. Ён прымае ўмовы і з чорным катом у руках ідзе на могількі да каплічкі. А там яму з’яўляецца Альдона ў пекным убранні. Аднак гэта не дачка ваяводы, а здань: «— *А не жамчугі на шыі — // Чэрві плеймай точаць цела. // Там, дзе косы, змеі злыя, // Вочы свецяцца ўлюцела*» [1, с. 66]. Перапалоханы баярын трапляе ў лапы зграі пачвары. Я. Баршчэўскі ў гэтай баладзе знаходзіць магчымасць паказаць, як д’ябал можа ашукаць чалавека. Стан страху вызначае паэтыку гэтай балады: «*Тут баярын да капліцы // Падышоў і — грук, грук, грук. // Страшна — аж дрыжаць папчэнькі, // Хтосьці дзверы адмыкае // І далонь дае з-за сценкі. // І ката бярэ й знікае*» [1, с. 66]; «*Страх расце не чалавечы. // Нехта стаў за ім, здаецца, // І кладзе руку на плечы. // Як бы ў страх ён апрануўся, // Апынуўшыся ў нябыце*» [1, с. 66]. Каб выклікаць страх у чытача, Ян Баршчэўскі асабліваю ўвагу ўдзяляе чорнаму колеру, які абазначае бяду, пустоту, смяротную цьму, адчай: «*чорны чорт увесь, як крук*», «*чорны кот мурклівы*», «*капліца, што учарнела*». Аўтар у баладзе звяртаецца да гатычнага стылю: «*Кроч дарогай — ля дарогі // Ёсць капліца, што учарнела, // Да капліцы без трывогі // Кроч і ў дзверы грукай смела*» [1, с. 65].

У стылі жахаў вытрымана і балада «Курганы». Апавядальнік трапляе ў адметную мясціну: на беразе рэчкі стаяць велізарныя курганы, над якімі ўзвышаецца касцёл. Ён цікавіцца, што гэта за насыпы, і ў адказ чуе, што тут жыў чужаземец, які ніколі не быў у касцёле, бо знаўся з нячыстай сілай. Пасля яго смерці, калі труну паставілі ў святыні, адзін суседскі юнак пахваліўся адрэзаць вус у нябожчыка. Але ў той час, калі хлопец збіраўся здзяйсняць задуманае, злы чараўнік адкрывае вочы і ўстае з труны — хлопец хаваецца, закрывшы ход на сходах крыжам. Але навец заклікае ўсіх пахаваных у курган устаць і ісці на штурм хораў. Шкілеты са зброяй у касцях ідуць на кліч. Але нячыстая сіла не змагла перамагчы са святым крыжам і захапіць перапужанага, ссвіелага хлопца. У гэтай баладзе паказаны сімвал веры і моцы ўздзеяння святога крыжа і Бога. Першая палова XIX стагоддзя — гэта эпоха Вялікага Рамантызму, калі прынцып гістарызму становіцца вядучым, ключавым у мастацкім метадзе. Мікола Хаўстовіч, даследуючы мастацкі метада Яна Баршчэўскага, згадваў словы Міхала Грабоўскага, аўтара кнігі «Літаратура і крытыка», про тое, што «*нацыянальная аповесць павінна ісці шляхам, пракадзеным Вальтэрам Скотам: ажыўляць мінуўшчыну, супрацьдзейнічаць знявазе традыцый і яднаць чалавека са светам*» [5]. Гісторыя ў мастацтве слова раскрывалася праз розныя вобразы: па-першае, згадваліся гістарычныя асобы, якія абаранялі інтарэсы Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, па-другое, у аснову сюжэтаў многіх паэтычных твораў клаліся народныя легенды і паданні, а таксама аўтары звярталі ўвагу на вобразы-рэчы, прасторавыя аб’екты, звязаныя з мінуўшчынай.

Адно са сваіх балад Ян Баршчэўскі назваў «Курганы». Яны, на думку паэта, з’яўляюцца абавязковай прыметай беларускага пейзажу: «*Пехатой ідуць аблокі // З возера вады напіцца. // Пад гарой звініць крыніца, // На раўніне дуб высокі. // Лесам курганы прыспаны. // Касцёл блізка мураваны*» [2, с. 101]. Аўтар паклаў у аснову балады распаўсюджаную гіпотэзу пра ўзнікненне курганоў на нашай зямлі — гэта «французскія» ці «шведскія» магілы. Але археолагі адносяць узнікненне многіх культавых насыпаў да VIII—XII стагоддзяў. Ян Баршчэўскі ў баладзе «Курганы» згадвае пра слаўную абарону земляў Вялікага Княства Літоўскага

ад крыжакоў, якія знаходзілі смерць на поўначы Беларусі. Памяць пра перамогу нашых продкаў захавалася ў згадках пра з'яўленне гэтых насыпаў: «*З веку кажучь і даводзяць, // Гэта крыжакоў мазілы. // Тут капаюць дол астылы, // Зброю ржавую знаходзяць*» [2, с. 101]. З падтэксту балады вынікае, што курганы азначаюць перамогу над ворагам, дэманструюць свабоду людзей на той зямлі, дзе яны раскіданы.

Іншыя ж балады звязаны з беларускай фальклорнай традыцыяй. Вопратка служыць люстэркам, у якім адбіваюцца эмацыйныя зрухі і памкненні, прысутнічае і ў баладах «Дзве бярозы», «Русалка-спакусніца».

Чыстыя і глыбокія пачуцці Яся і Марылі, душэўная іх шчодрасць прадстаўлена ў баладзе «Дзве бярозы». Аўтар раскрыў унутраныя парыванні, душэўныя пачуцці героя. Ясь імкнецца адарыць сваю каханую падарункамі, бязмернасць кахання хлопца выяўляецца ў шчодрасці яго падарункаў. У баладзе «Дзве бярозы» паказана бессмяротнасць кахання. Ясь шукае сваю любоў, якую мачаха паслала ў пушчу. Дзяўчына заблудзілася і стала Плачкай-бярозай. У гэтай баладзе беластволасць бярозы суадносіцца са светлай сукенкай дзяўчыны, хусцінка на тонкай дзявочай шыі параўноўваецца з зялёнай лістогай дрэва. І не дзіўна, што Ясь здагадаўся: «*Раптам на Яся, здалося, яскрава, // Глянулі тут з-за галінкі // Сінія вочы Марылі ласкава // З чыстаю кропляй слязінкі. // Ясь аж застыў быў ад дзіўнага дзіва — // Як жа тут любя, як гожа! // І прыхінуўся да любай у жалю // Ды і застыў з ёй хлапчына*» [1, с. 61].

Каханне Яся і Марылі бессмяротнае. Пасля чароўнай ночы людзі ўбачылі, як дзве бярозы спяліся голлем, быццам рукамі, і стаяць яны «*нібы ў вянку, пад нябёс сівізною*» [1, с. 62]. Вянок падаецца аўтарам не проста як галаўны ўбор, а як знак вернасці ў каханні, сімвал шлюбу. Прадметы вясельнага рытуалу шырока выкарыстоўваюцца Янам Баршчэўскім.

Больш сціплы ў выяўленні сваіх пачуццяў паніч з балады «Русалка-спакусніца», які вяртаецца з Ноўгарада. Малады чалавек не вылучаўся цвёрдасцю і надзейнасцю, ён здрадзіў сваёй каханай. У той час, калі паніч мілаваўся з пекнай наўгародкай, яго былая каханая слязьмі залівалася. У бясконцай тузе дзяўчына звярталася да гусак, каб ёй скінулі пёрак на сукенку. Разам з гусямі яна лётала ў Ноўгарад, пераўтваралася то ў ластаўку, то ў муху, лётала па пакоях і сваімі вачыма бачыла здраду. Нарэшце, не вытрымаўшы нявернасці, дзяўчына стала пекнай русалкай-спакусніцай і адпомсціла свайму каханаму.

Калі ў баладзе «Русалка-спакусніца» ад здрады і болю закаханая ператвараецца ў русалку і кідае свой вырак — з гэтага часу паніч будзе вечно блукаць па лесе, даганяючы лясную панну, — то ў баладзе «Дзве бярозы» падобныя пераўтварэнні пацвярджаюць ідэю бессмяротнасці кахання.

Заклучэнне. Усе балады Я. Баршчэўскага вытрыманы ў традыцыях рамантычнай балады: класічны зачын, імклівае развіццё дзеяння, з'яўленне персанажаў, што ўплываюць на лёс чалавека, рэзкае завяршэнне канфлікту; традыцыйны фінал — месца, дзе адбываюцца здарэнні, заўсёды становіцца заклітым або нячыстым. Ян Баршчэўскі ў баладах паказаў пачуццёвы бок паэзіі народа, стварыў своеасаблівы помнік старажытнай міфалогіі, рэліквіі, якая да гэтага часу захавалася ў памяці беларусаў.

Спіс цытаваных крыніц

1. *Баршчэўскі, Я.* Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі. — Мінск : Беларус. кнігазбор, 1998. — 480 с.
2. *Рагойша, В. П.* Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. — Мінск : Беларус. навука, 2004. — 576 с.
3. *Філаматы і філарэты : зборнік / уклад. К. Цвірка.* — Мінск : Беларус. кнігазбор, 1998. — 400 с.
4. *Хаўстовіч, М. В.* На парозе забытае святыні: творчасць Яна Баршчэўскага / М. В. Хаўстовіч. — Мінск : Права і эканоміка, 2002. — 186 с.
5. *Хаўстовіч, М.* Мастацкі метад Яна Баршчэўскага [Электронны рэсурс] / М. Хаўстовіч. — Рэжым доступу: <https://www.pdf.kamunikat.org/16705-1.pdf>. — Дата доступу: 12.05.2020.

УДК 371.3:811.161.136

С. В. Рудяшко, Н. В. Ермалович

Учреждение образования «Барановичский государственный университет», Барановичи

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МНЕМОТЕХНИКИ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СЛОВАРНО-ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Введение. Формирование языковой компетентности учащихся, развитие устной и письменной речи являются не только важнейшими задачами, необходимыми для развития личности, но и средствами полноценного освоения всех школьных дисциплин.

В начальной школе учебной программой по русскому языку предусмотрено обязательное изучение слов, правописание которых нельзя проверить. Одной из главных задач, стоящих перед учителем начальных классов, является задача научить школьника писать эти слова без ошибок. В настоящее время основным приёмом проведения словарно-орфографической работы в школе является механическое запоминание